

JOAN MANUEL DEL POZO. Traductor d'«Utopia» del llatí al català

Benvolgut i exigent amic

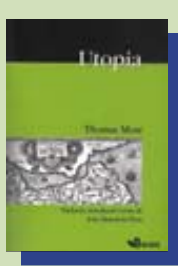
S'ha deixat seduir per la fina argumental de More, el seu esperit tolerant i compromís polític –*avant la lettre*– en la defensa dels drets humans. És el resultat d'una utòpica relació a la llum de les paraules

CARME VINYOLES

S'entén perfectament que el filòsof i polític Joan Manuel del Pozo estigui familiaritzat amb aquest clàssic de la literatura universal que ha donat nom per sempre més a l'ideal d'una societat més justa, equitativa i lliure, però això no li ha estalviat tribulacions quan s'ha disposat a traslladar l'obra al català des del seu original llatí, i és que, segons explica, Thomas More té un domini tan extraordinari de la llengua de Ciceró que de vegades *so-bre-actua* per excés d'imitació al mestre. Un plus d'exigència, doncs, que s'ha afegit al seu propòsit d'assolir un text fluid i comprensible tot mantenint el respecte al contingut i a l'estil de l'autor i sense oblidar la responsabilitat derivada del fet que la seva *Utopia* és la primera traducció catalana realitzada directament del llatí des de fa pràcticament un segle. Entrevistem Del Pozo al seu despatx de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona després d'una acurada sessió fotogràfica a càrrec de Jordi Soler, que l'ha volgut enquadrar en els racons més representatius del convent de Sant Domènec, actual seu de la facultat.

—Una mica impressionat pel repte assumit?

—Més que impressionat, feïçment esgotat, perquè Thomas More és un autor molt exigent,

«UTOPIA»

Autor: Thomas More
Traducció directa del llatí, introducció i notes: Joan Manuel del Pozo
Editorial: Accent
Director de Publicacions: Oriol Ponsatí-Murlà
Disseny de la coberta: Dis-art
Aplicació de la coberta: Josep Alcaraz
Primera edició en català: desembre del 2009

que practica allò que algú ha definit com 'coqueteria humanística', és a dir, que la seva competència en llengua llatina és tan colossal que es permet tota mena de construccions poc convencionals que obliguen el traductor a un exercici continu de claredat, afinament i elegància per mantenir la fidelitat a la narració i també a la seva singularitat ex-

pressiva. D'altra banda, l'esforç val la pena, és molt gratificant traduir des de la font original –i no des de la versió anglesa, que sol ser el més habitual– perquè permet partir de la forma precisa en què More es va voler comunicar d'acord amb les seves profundes conviccions humanístiques. L'experiència ha estat molt satisfactòria, podria dir que ara sé més llatí i sé més català.»

—Diria també que autor i traductor han quedat amics? I no tan sols per una simple qüestió professional.

—«Sí, no està mal plantejat, m'ha agradat la relació de gairebé un any amb un personatge molt hàbil a l'hora d'argumentar, políticament compromès amb els afers del seu temps, coherent amb les seves idees i a la vegada tolerant –també en matèria religiosa–, liberal i gens dogmàtic i sobretot modern, avançat a l'època. El podríem considerar un abanderat dels drets humans *avant la lettre* en temes com ara el rebuig a la pena de mort i les guerres –accepta les mínimes indispensables i les que es *justifiquin* pel que ara en diríem intervenció humanitària–, per la seva defensa de l'eutanàsia i per l'admissió del divorci en determinats casos. M'agrada, en resum, que tot el seu llibre respiri una preocupació ètica més enllà de les preocupacions funcionals de

l'organització política, en contraposició, per cert, a un seu contemporani, *El Príncep* de Maquiavel, pel qual la política té absoluta autonomia respecte a l'ètica.»

—L'última i única fins ara traducció d'*Utopia* del llatí al català data del 1912 i ve firmada per Josep Pin i Soler. Sembla evident que calia una actualització del text que doni un nou impuls al coneixement de l'obra.

—«*Utopia* de Thomas More és un llibre de reconegut prestigi, i no tindrem la pretensió de supo-

sar que la nostra edició el farà pujar en el rànquing de la seva estima. Dit això, també és veritat que l'oportunitat de portar-lo a un català renovat i molt intel·ligible pot contribuir a reviscolar l'interès que ja té per si mateix, per mèrit de More naturalment, que va saber situar la seva obra en un punt òptim entre la filosofia i la literatura, tot acostant i engrandint els dos registres. *Utopia* proporciona bones dosis de substància política i social i un projecte molt ben articulat de convivència dins d'un format de

ficció àgil i amè, ajunta la reflexió filosòfica amb la bellesa literària en un equilibri molt aconseguit; és un autèntic clàssic.»

—En la introducció suggereix que la millor lectura que se'n pugui fer és «la que es pregunta a cada paràgraf quina denúncia conté, amagada al dessota, la corresponent proclama utòpica que es llegeix a sobre». Aquest era l'objectiu de More, expressar una forta crítica social d'acord amb la seva activa implicació en els afers públics?

—«Efectivament, a l'hora de valorar l'obra de More cal tenir present que estem davant d'un humanista practicant, intensament compromès amb els problemes de la vida social i política del seu temps i fidel als principis fins a perdre-hi la vida. *Utopia* es llegeix sobretot com una fortíssima denúncia de les societats humanes expressada per la via de la imaginació fantàstica i una molt significativa ironia. Com si es tractés d'un tapís, i en poso l'exemple, amb la seva doble cara: l'anvers, la cara presentable,

mostra una societat ideal, teixida de bellesa i perfecció, però el revers, la cara que no s'ensenyava, està plena de nusos i fils potiners teixits de la pura realitat de la vida diària, que ell voldria superar amb la seva proposta utòpica. Ens ve a dir: 'Mireu quina gent més pròspera que viu en aquesta república tan feliç', buscant que el mirall de la pròpia imperfecció ens faci reaccionar per contrast.»

—Com interpretariem en clau d'actualitat la invitació de More a la reflexió crítica?

—«En un sentit positiu que

Filòsof amb compromís polític

ens animi a avançar. Tinc la sensació que vivim instal·lats en una mena de descontentament constant i a la vegada que ens manca precisament capacitat crítica, perquè no és el mateix sentir-se descontent que actuar críticament. Tendim a concebre la vida social com un espai del qual esperem obtenir beneficis –i si no els obtenim ens enfadem molt– en lloc de comprendre que la vida social ens dóna el que nosaltres li donem a ella i que, per tant, seria molt més positiu i eficient adoptar una actitud d'anàlisi crítica i de millora permanent de la nostra pròpia implicació en aquesta vida social. *Utopia* convida a vèncer la passivitat, el conformisme i la irritació banal, i estimula el compromís i l'acció necessaris per assolir els nostres propis ideals.»

—Seria això possible, segons More? Ell mateix posa el nom d'Utopia –el lloc in-existent– a la seva modèlica illa...

—«Sí, i ens presenta un riu sense aigua –Anhidre–, un príncep sense poble –Adem– i un narrador expert en xerrameques –Hytlodeu– entre altres tocs humorístics que li serveixen per prendre una saludable distància respecte a la narració. Entenc que usa la ironia com a senyal d'humilitat per defugir la hipotètica transcendència que podria tenir la pretensió de construir una societat perfecta i també, seguint Sòcrates, com a eina de coneixement i de provocació ètica i política. La pregunta és si aquest recurs i el to enjogassat, festiu i de vegades burlesc amb què s'expressa debiliten la vitalitat del plantejament de fons que conté el llibre, i jo crec que no, que, al contrari, el reforcen, que More considera molt baixa la possibilitat de dur a la pràctica les idees utòpiques però molt alt el valor d'aquestes

Practicant allò que sovint expressa, que una de les millors formes per aprendre és ensenyar, Joan Manuel del Pozo manté la seva activitat com a professor de filosofia de la Universitat de Girona, on des de fa vint-i-dos anys explica filosofia antiga i filosofia política. Ha concentrat la seva recerca en Ciceró, del qual ha traduït al català els seus tractats *De natura deorum* i *De re publica*, publicats per la Fundació Bernat Metge, una experiència que ara l'ha ajudat a «barallar-se» amb

Davant del mural de Comadira. / JORDI SOLER

prou competència amb la molt ciceroniana *Utopia* de Thomas More. I seguint el camí dels seus estimats clàssics llueix també una intensa trajectòria de compromís polític com a diputat al Congrés i al Parlament; tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Girona; conseller d'Educació i Universitats en l'últim govern de Pasqual Maragall i, actualment, conseller de la CCMA

idees com a fita filosòfica i política, i que al cap i a la fi del que es tracta és de tenir-les davant per avançar cap a condicions òptimes de vida.»

—Hi ha una frase prou coneguda de Galeano que coincideix amb el que diu.

—«La que situa la utopia en un horitzó que mai no assolirem per més que caminem?»

—Sí, i al final s'acaba preguntant: «Llavors, per a què serveix la utopia?» I respon: «Per a això, per caminar.» Hi està d'acord?

—«Molt, és una idea ben formulada que em porta a un altre enunciat, el de la utopia com a veritat prematura que fa algun temps vaig sentir a dir a Pere Casaldàliga. Significa que el valor de la utopia rau en la seva realitzabilitat futura i que el que importa, per tant, és el camí que anem fent cap a l'horitzó. I d'exemples en podem trobar uns quants si ens aturem a pensar en les conquestes polítiques i socials de les quals avui gaudim i que haurien semblat totalment inviabilitats en altres èpoques. La utopia és necessària i útil sobretot perquè és motivadora, perquè ens estimula a avançar cap a un futur millor i construeix una de les bases de la política més qualificada: la que fan les persones –no només

els polítics professionals– que tenen ganes de fer les coses ben fetes. És un factor important d'estímul del canvi social.»

—Rebutja la càrrega pejorativa que també acompanya el significat de la paraula? Sovint s'entén com a sinònim de fantasia irrealitzable, de deliri propi de ments allunyades del més elemental sentit de la realitat.

—«D'entrada val a dir que la realitat no és el contrari de la utopia, el contrari de la utopia és

l'antiutopia, és a dir, la negació dels ideals que la utopia assenyalava. D'altra banda, seria bo que admetéssim que la intel·ligència humana conté una immensa varietat de registres i que la raó abstracta no és l'única forma possible d'accés a la realitat, que hi ha altres vies igualment vàlides, com ara la simbologia, l'art i les narracions mítiques i les narracions oníriques emprades per Plató i Ciceró quan han volgut transmetre missatges d'especial finesa i altura. De vegades la veritat nua és difícil d'acceptar, i en canvi la veritat dissimulada en una ficció és més assimilable i s'hi pot arribar a través d'aquest camí oblic que s'obre a la imaginació i que Thomas More ens va proposar en la seva obra.»

—Llavors podríem dir que la humanitat presenta el millor de si mateixa a través de les utopies que construeix?

—«Sí, perquè les utopies ens expliquen, són un relat molt sincer sobre com ens agradaria ser i com ens agradaria viure, sobre els nostres somnis, aspiracions i ideals. Segons els psicòlegs, és molt important que els nens i els adolescents se somiïn a si mateixos com a adults perquè amb aquest somni sobre la pròpia vida en realitat estan començant a construir-la. No és aquest el sentit final de la utopia? El somni, és més que probable, no el realitzaran del tot, però els haurà esperonat a arrencar el procés. I pensem-ho a la inversa: com es pot enfrontar a la vida algú desmotivats? Sense il·lusió, ideals o objectius per encaçar? I la pregunta val tant per la vida individual com per la vida social.»

—Com viu les pròpies utopies el filòsof i polític Joan Manuel del Pozo? Quina seria la seva societat perfecta?

—«Visc la utopia des de la meua vocació de servei públic, amb voluntat de contribuir a dotar de sentit l'acció política, que massa vegades queda reduïda a pura gestió i que, a més, se'n sol fer una comunicació més propagandística que no pas pedagògica»

ca; tot plegat explica, entre altres factors, la dita desafecció de la ciutadania. I en aquest punt voldria remarcar la devoció dels humanistes del Renaixement envers els autors clàssics que concebien el compromís polític com una dimensió important de la persona. Plató, per exemple, al costat d'una obra immensa des del punt de vista filosòfic i literari, va fer política, va intentar portar a la pràctica les seves reflexions sobre la millor estructura i el millor servei a la justícia de les comunitats humanes. I Ciceró, en *El somni d'Escipió*, fa una brillant exaltació de la grandesa de la política i del deure moral de posar-se al servei de la República —com ell va fer infatigablement— partint de la idea que no hi ha virtut ni bé individual sense virtut o bé col·lectiu. More recull aquesta idea quan diu que 'vetllar pel benestar propi és una mostra de saviesa; fer-ho a més pel bé públic, ho és del sentiment de lleialtat'.

—**Queda ben explicada la desitjable vinculació entre filosofia i política, entre pensament i acció...**

—«Convé recalcar-ho perquè hi ha hagut una certa apropiació de l'humanisme per part de la dreta, que en fa una lectura elitista, circumscrita només a l'àmbit lingüístic i literari tot obviant la seva faceta de compromís amb els afers públics. I s'entén perquè a la dreta, en el fons no li agrada la política, sap que si es fa de debò limita els privilegis.»

—**I doncs, insistint en la pregunta, quina seria la societat ideal, la que estimula el seu compromís polític?**

—«Jo crec que la societat hauria de constituir-se a partir d'un coneixement crític, ric en continguts i en criteris, que per definició no és ni dogmàtic ni inflexible, sinó inconformista, auto-correctiu i molt sensible a l'entorn i que avança cap a formes de vida ètiques, i crec també que aquest pensament crític s'hauria de desenvolupar en un context d'equitat i de justícia. La meva

utopia és avançar cap a una societat en la qual hi hagi una igualtat diversa i lliure, que construeixi equitat i justícia gràcies a la bona formació de totes les persones en el pensament crític.»

—**Els utopiàns de More viuen en règim de propietat comunal de la qual ha desaparegut el diner. Si més no la utopia de la igualtat sembla prou assolida.**

—«Més que la de la llibertat, certament. More considerava que tots els problemes de convivència humana estan relacionats amb l'orgull de voler ser o aparentar més que els altres, i es va dedicar a crear les condicions necessàries per extirpar aquest mal moral. A *Utopia* no hi ha propietat privada, ni diners, ni metalls preciosos i es menysprea l'or fins al punt d'utilitzar-lo per fabricar orinals. Jo diria que hi ha molta igualtat, poca explotació econòmica i poca repressió política, però també poca llibertat en el sentit que la vida dels seus habitants transcorre 'sota els ulls sempre oberts de tothom', la qual cosa és pròpia de les societats de forta estructura comunitària. Precisament una de les crítiques que se sol fer a *Utopia* és que la dimensió comunitària de les virtuts i del bé està molt exagerada.»

—**En la introducció posa especial èmfasi a destacar l'esperit tolerant de More en matèria religiosa.**

—«More té un alt sentit de la llibertat religiosa i és molt modern i valent perquè es troba immers en el context dels duríssims combats per la reforma luterana, en els quals ell pren posició a favor de la fe catòlica. En l'últim capítol del llibre justifica el respecte a totes les religions des del punt de vista teològic a través d'un argument molt elegant que diu que la grandesa de Déu és tan alta i sublim que conté en ella mateixa l'expectativa de ser honorada de diverses maneres i no d'una sola. A *Utopia* no es permet que ningú coaccioni ningú, i encara menys

«**Utopia és una fortíssima denúncia de les societats humanes**»

«**Humanisme vol dir també compromís amb els afers polítics**»

«**En la meva societat ideal hi ha equitat i pensament crític**»

«**Vivim sota la antiutopia de la por i la inseguretat**»

fent proselitisme, i fins es castiga un convers al cristianisme massa entusiasmat que pretenia enviar a l'infern els adeptes d'altres cultes.»

—**No deixa de ser una cruel ironia per a algú que morirà per la fe.**

—«No només per la fe sinó per coherència. S'ha considerat l'actitud de More com el *súmmum* del liberalisme, ja que no es deixa condemnar pel fet que l'Església l'obligui a una actitud rígida, sinó per haver protestat contra la pretensió del rei d'envair l'espai espiritual que li era aliè.»

—**Mor en defensa de la separació de poders?**

—«Per una separació de poders que òbviament no és la nostra, la de Montesquieu, sinó la més antiga, la del poder espiritual i el poder temporal. Quan el rei pretén administrar el poder espiritual comet un acte d'absolutisme desmesurat que ell no admet. Per això es considera més un profeta de les llibertats modernes de consciència que no un màrtir postmedieval. En tot cas la seva mort té un alt component polític, que és la voluntat de limitar l'extensió il·legítima del poder del rei.»

—**Tornem a la nostra societat avançada. Podríem considerar un signe d'antiutopia la seva creixent sensació d'inseguretat i de por?**

—«Sí, perquè aquesta sensació ens fa caminar en direcció contrària a les idees utòpiques, al pensament crític i a l'equitat. Quan hi ha por es redueix la capacitat de raciocini i de crítica i va guanyant terreny la injustícia i l'autoritarisme.»

—**I en direcció contrària a la llibertat? Es van alçant murs.**

—«El mur és un element de separació i divisió entre les persones, de protecció normalment abusiva que pretén la defensa de suposats perills que amenacen les societats en diferents sentits. La construcció de murs forma part del mateix discurs antiutòpic de la seguretat i la por.»